

Павел Роберт Маґочій
Торонтонський Університет/ University of Toronto

Човек, што остал президентом європской республики Григорий Игнатий Жаткович¹

Abstract

The Fellow Who Made Himself President of a European Republic. Gregory Ignatius Zhatkovych

The study is the first comprehensive biography of Gregory Ignatius Zhatkovych, a Pittsburgh-based lawyer, who in 1918-1919 was instrumental in the creation of Czechoslovakia and the inclusion of its far eastern region, Subcarpathian Rus'/ Ruthenia, into the new country.

Until now, information about Gregory Zhatkovych has come primarily from the extensive body of historical literature describing how Subcarpathian Rus' was incorporated into Czechoslovakia at the close of World War I. The facts related in this literature are more or less the same. Their assessment, however, differs rather substantially depending on the ideological orientation of the authors and/ or the time when they were writing.

In the above literature Gregory Zhatkovych figures prominently, although until most recently he has been described in very different terms. For some authors, he is hailed as a friend of the young democratic Czechoslovak state. For others, especially those of Marxist persuasion, he is denigrated as a representative of Rusyn-American "bourgeois nationalist organizations", a "lackey" and "loyal son of American capitalism", and "an agent of American imperialism". Finally, there are those who consider Zhatkovych a Carpatho-Rusyn patriot who did his best – but ultimately failed – to as-

---

¹ З англійського мови переклала Марта Ватраль.

sure that the promises made by the Czechoslovak government for Subcarpathian self-rule would be fulfilled.

Despite his historic importance, to date there is no biography of Gregory Zhatkovych other than a few brief encyclopedic entries. Aside from their brevity, these entries generally focus on the few years just after World War I, when he was politically active in Europe. But Zhatkovych had a life both before and after those years as a lawyer and political activist in the United States, in particular in western Pennsylvania.

Based on recently uncovered correspondence between Zhatkovych and his wife and between the wife and her sister, as well as unpublished biographical data provided by his surviving family members, the recently published correspondence with President Masaryk, and several rare newspaper reports especially from western Pennsylvania, this is the first study to provide a comprehensive biography that spans Gregory Zhatkovych's pre- and especially post-World War I career in the United States until his death in 1967.

Keywords: Gregory Ignatius Zhatkovych, the 1918-1919 incorporation process, Paris Peace Conference (1919-1920), Uhro-Rusinia/ Rusinia, Uhro-Rusins, Subcarpathian Rus', Carpatho-Rusyn American immigrants

Streszczenie

Człowiek, który został prezydentem republiki europejskiej. Grzegorz Ignacy Żatkowycz

Artykuł jest pierwszą obszerną biografią Grzegorza Ignacego Żatkowycza, prawnika z Pittsburga, który w latach 1918-1919 brał udział w procesie powstania Czechosłowacji i włączenia do niej jej najbardziej wschodniego regionu, Rusi Podkarpackiej.

Do tej pory informacje o Grzegorzu Żatkowyczu pochodziły przede wszystkim z obszernej literatury historycznej, opisującej włączenie Rusi Podkarpackiej do Czechosłowacji po zakończeniu I wojny światowej. Fakty, których dotyczy ta literatura, są mniej więcej takie same. Jednak ich ocena istotnie się różni, w zależności od orientacji ideologicznej autorów i/ lub czasu, w którym pisali.

W tej literaturze Grzegorz Żatkowycz zajmuje ważne miejsce, choć do niedawna był opisywany w skrajnych kategoriach. Przez niektórych autorów został okrzyknięty przyjacielem młodego demokratycznego państwa czechosłowackiego. Przez innych, zwłaszcza tych o przekonaniach marksistowskich, jest oczerniany jako przedstawiciel rusińsko-amerykańskich „burżuazyjnych organizacji nacjonalistycznych”, „lokaj” i „lojalny syn amerykańskiego kapitalizmu” oraz „agent amerykańskiego imperializmu”. Są

wreszcie tacy, którzy uważają Żatkowycza za karpackorusińskiego patriotę, który dołożył wszelkich starań, choć ostatecznie bez powodzenia, żeby zapewnić spełnienie obietnic czechosłowackiego rządu dotyczących samorządności Rusi Podkarpackiej.

Pomimo historycznego znaczenia Żatkowycza, do tej pory nie powstała jego biografia, poza kilkoma krótkimi notkami encyklopedycznymi. Notki te koncentrują się głównie na kilku latach tuż po I wojnie światowej, kiedy Żatkowycz był aktywny politycznie w Europie. Ale prowadził on życie zarówno przed, jak i po tych latach jako prawnik i działacz polityczny w Stanach Zjednoczonych, głównie w zachodniej Pensylwanii.

Artykuł stanowi pierwsze studium, które na podstawie niedawno odkrytej korespondencji między Żatkowyczem i jego żoną oraz między jego żoną i jej siostrą, a także niepublikowanych danych biograficznych dostarczonych przez członków jego rodziny, niedawno opublikowanej korespondencji z prezydentem Masarykiem i kilku doniesień prasowych, zwłaszcza z prasy z zachodniej Pensylwanii, przedstawia obszerną biografię obejmującą karierę Grzegorza Żatkowycza przed, a zwłaszcza po I wojnie światowej w Stanach Zjednoczonych, aż do jego śmierci w 1967 roku.

Słowa kluczowe: Grzegorz Ignacy Żatkowycz, proces inkorporacji 1918-1919, konferencja pokojowa w Paryżu (1919-1920), Ugro-Rusynia/ Rusynia, Ugro-Rusini, Ruś Podkarpacka, karpackorusińscy amerykańscy imigranci

Отец вродил ся в Чехословації, там, де тягнут ся долины серед Руских Карпат. В тот час його мати іхала запряженим в волю возом до малого села. Віз затримал ся... на мальовничым пляци пред корчмом, при закруті запорошеной дороги. Корчма была густо набита хлопами. Стара, зогнена водвое ворожка помогла свіжо впеченій мамі – і то она, тота ворожка, зажмурившы сивы очы, взяла маленьке рученятко дітини і возвістила найповажнішым тоном, же тото чорновоLOSE хлопя буде колиси рядило том гористом зеленом країном, в якій ся вродило. Як Мона Ліса, молоде дівча, што присіло смотрячы в горіючий в коминку оген, думало, як штоси так чудове могло бы ся трафити ей дітині (Zatkovich, Connie 1943, 1)².

Такий рід оповісти є дост типовый, в загальным сенсі єст то єден з примірів вельох фантазийных легенд переказуваных імігрантами іх вродженим в Америкі дітям і внукам. Ріжниця є в тым, же тот

² Вшыткы цитаты з анґлицкоязычных джерел на лемківській язык перевела М. В.

конкретна легенда зо своїм віщынём вказала ся правдива. Чорноволосым немовлятом был Григорий Жаткович і тридцет років пізнійше фактычні явил ся, жебы рядити земльом, де ся вродил – Підкарпатском Русю.

Реальный Григорий Жаткович³ вродил ся в малым селі Голубине 2 грудня 1886 р. В хвили його народин село находило ся в мадярській часті Австро-Угорской монархії. За жытя Жатковича в Підкарпатській Руси парократні зміняло ся політычне пануваня: в 1919 р. остала она частю Чехословації; в 1939 р. вернула до Мадяр; од 1945 р. была в Совітскым Союзі як част Закарпатской области совітской України; а од 1992 р. находит ся в самостійній Україні.

Григорий Ігнатий Жаткович⁴ был другим сыном Павла Й. Жатковича (1852-1916) і Ирмы Злоцкой. Ирма была дівком грекокатолицкого священника і карпаторусиньского культурного діяча Феодосия Злоцкого (1846-1926). Павел Жаткович тіж походил з родины грекокатолицкых священників, з якої выводил ся і його молодшый брат, знаний карпаторусиньській етнограф і історик, Юрій Кальман Жаткович (1855-1920). Противні до свого молодшого брата, Павел не вступил до священничого стану, але вышколил ся на юристу і през пятнадцет років робил як нотарий в замешканым през Карпатскых Русинів регіоні в північно-східнім Угорскым Королівстві (Magocsi 20056; Мазурок 2010; «Uhro Russkis Leader» 1916). В 1890 р. емігрувал до Зъєднаных Штатів Америки, а в наступным році спровадил гын жену і трое діти, в тым штырьорічного товды Григория. Родина Жатковичів початково мешкала в Нью Йорку, докладнійше в Нижнім Іст Сайд Мангеттен, де в тамтым часі мешкало найвече Славян і інчых центральных, полудньовых і східніх Європейчыків в Америці. Коротко по своїм приїзді Павел остал ведучым діячом середовиска русиньско-американьскых емігрантів. Был єдным з основа-

³ Вшыткы материялы односячы ся до родины Жатковичів, остали достарчены авторови през найстаршу дітину Григория Жатковича, Теда (Грега) Жатковича (1916-2003), през його пяту дітину, Констанс Луїзу Аш (вр. 1925 р.) і през ей найстаршу дівку, Дженніфер Аш. Особливі вдячыі ем Річардови Кустерови і др. Богданови Горбальови за достарчыня мі статей о Жатковичу, што печатали ся в американьскых газетах.

⁴ Запис назвиска Григория в публикуваных і непубликуваных джерелах ріжнит ся в залежности од языка публикации і його власных преференцій. Мадярска форма, што являла ся в європскых документах його вітця, звучыт Zsatkovics. Початково Григорий записувал свое назвиско по англицкы як Zsatkovich, але в Європі вышмарил «s» (яке выдавало ся за барз мадырське) і од мая 1920 р. писал ся Zatkovich. В русиньско- і чешскоязычных публикациях, выдаваных ци то в Америці, ци в Європі появлят ся форма Žatkovič. В тій статії хоснувана є оригінальна русиньска форма: Жаткович.

тели могутого Соединения Грекокатолических Русских Братств (Greek Catholic Union of Rusyn Brotherhoods) початково з сідибом во східній Пенсильванії, а в 1892 р. остал спілредактором, а неолдга шефредактором значучой газети «Американскій русскій вѣстникъ».

До того часу інформації о Григорию Жатковичу походили предо вшитым з обшырной історичной літературы, описуючой влучыня Підкарпатской Руси до Чехословації по закінчынню першой світовій войны. Загалны історичны переказы о межевоенній Підкарпатскій Руси все омавляють процес інкорпорації в роках 1918-1919, подібні як і пару опрацувань, зосереджаючых ся особливі на тій темі. Факты передставлены в тых працах сут менше веце такы самы. Их оціна єднак істинно ся ріжнит в залежности од ідеологічної орієнтації авторів і/ або часу, коли писали. Працы чешскых (Raušer 1936), українських (Ортоскоп 1924) і карпаторускых (Hatalák 1935) авторів, якы вказали ся в межевоенным періоді, в основным позитивні оціняли добровільне рішыня населіня (або хоц бы лем ей самопокликаного лідера), жебы долучыти ся до Чехословації. В тым самым періоді, характеризуючым ся в Європі насиліньом фашызму і ревізіонізмом границ, польскы (Zawadowski 1931, 8-24), італянськы (Scrimali 1938, 9-32), німецкы (Ballreich 1938, 8-19) і мадярскы (Hungarian Frontier Readjustment League 1927; Kemény 1939, 100-142) авторы критычні односили ся до процесу інкорпорації, а як аргумент подавали негатывне влияня чехословацкогo пануваня на Підкарпатскій Руси.

По прилучынню Підкарпатской Руси до Совітского Союзу в 1945 р., новий комуністычний режім вымагал од своїх істориків і публицистів, жебы одповідньо марксістовско представляти події з участю Жатковича, як тіж його самого. Совітскы (Баженова 1962, 55-95; Клипотюк 1952; Мельникова 1951а; Мельникова 1951б; Неточаев, Лелекач 1954) і чехословацкы (Kremra 1978) авторы, што публикували в наступуючых по другій світовій войні декадах совітского пануваня, узнали інкорпорацию з років 1918-1919 за акт чехословацкогo імперіялізму реалізуваного през буржуазийный уряд новой державы, нарушаючый соспільно-економічны і національны інтересы локального населіня. В часі тых самых декад зимной войны, вчены на Заході прібували представити барже обективный погляд, што узнавал добровільный характер союзу, а єдночасно критычні односил ся до одмовы Чехословації признаня регіонуви обіцяной автономії (Hanak 1962, 1-22; Magocsi 1975; Magocsi

1976; Magocsi 1978, 76-102; Stercho 1971, 16-38; Warzeski 1971, 129-159). Одродження зацікавлення Підкарпатском Русю по занепаді совітской влады в роках 1989-1991, принесло в великій мірі нове покоління Словаків (Švorc 1997; Švorc 2003, 92-175; Ванат 1990, 40-115), Чехів (Pejša 2016; Rychlík 2014), Українців (Гранчак 1995, 38-113; Shandor 1997, 3-34) і інших істориків (Пушкаш 2006, 25-74; Шевченко 2011, 105-141), што были барже обективны в оціні чехословацко-підкарпатских одношынь в часі процесу інкорпорації.

В цілій спомненій горі літературі Григорий Жаткович занимає важне місце, хоць до недавна был представляный в крайних категориях. През декотрых авторів (Raušer 1936; Natalák 1935) был презентуваный як приятель молодой демократычной чехословацкой державы. През інших, головні тых з марксистовскыма переконаннями, был він оклеветаный як репрезентант русиньско-американьских «буржуйских націоналістычных організацій» (Krempa 1978, 715), «локай» і «одданный сын американьского капіталізму» (Неточаев, Лелекач 1954, 279) і «агент американьского імперіялізму» (Мельникова 1951б, 85). Сут тіж такы (Нанак 1962; Magocsi 1976; Magocsi 1978; Stercho 1971; Warzeski 1971), што уважають Жатковича за карпаторусиньского патріоту, якій зробил вшытко, хоць в ефекті ся му не повело, жебы запевнити сполніня обітниц чехословацкого уряду односячых ся до гаранту власного уряду для Підкарпатя.

Хоць історичне значыня Жатковича є велике, то до того часу неє його біографії, окрема пару коротких енциклопедичных статії (Дутко 2009, 286; Kolář 1998, 297-298; Magocsi 2005а, 544-550; Мазурок 2005, 349-351; Поп, Димитрий 2006, 95-96; Поп, Иван 2006, 187; Pop, Ivan 2008, 281-283; Struk 1993, 843; Віднянський 2005, 140). Окрема того, же сут короткы, тоты статії головні зосереджають ся на парох роках зараз по першій світовій войні, коли Жаткович был політычній активный в Європі. Але преці мал він жытя так перед, як і по тым періоді, як юриста і політычній діяч в Америці, головні в західній Пенсильванії. На основі недавно одкрытой кореспонденції медже Жатковичом і його женом і медже його женом і ей сестром (Mother 1919-1921; Zatkovich, Gregory 1918-1919), як тіж неопубликуваных біографічных даных достарченых жыючыма членами його родины (Ash 1994; Greg 1978; Zatkovich, Connie 1943), недавно опублікуваной кореспонденції з президентом Масариком (Ноґес 1997, 23-41) і парьох рідких пресовых донесінь, предо вшытком з західній Пенсильванії, тот допис становит першу студийну працу, што містить

в собі обшырну біографію обнимаючу професійне жытя Григорія Жатковича в Америці перед, а особливі по першій світовій війні, аж до його смерти в 1967 р.

Як дітина Григорій виховував ся в ньюйоркскым нижнім Іст Сайд, де ходил до основной школы і ліцея ім. Девітта Клінтона. Деси близько 1904 р. Павел Жаткович перенюс ся з родином до західной Пенсильванії, а докладнійше на передмістя Гомстед в Піттсбургу. Гын Жатковичы жыли дослівні в тіни гут оцели, што належали до промыслового потентата Ендрю Карнегія. Гомстед было тіж, од 1907 р., новом сідибом Соединенія Грекокатолическых Русскых Братств і його секурацийного товариства, выдавництвом якого Павел Жаткович керував до 1914 р.

Хоц промыслове середовиско, в яком жыла родина тепер уж парунадцетлітнього хлопця не было легке, Джеррі – як го называли вшыткы його приятелі і родина – виховував ся хороненый перед тягобами, а навет корыстал з чысленных привілеій (Greg 1978, 5-9). Навчыл ся граи на фортепіані (што робил до кінця свого жытя) і мал знаменитый голос, досконалений правдоподібні през одспівуваня літургії і простопініе в каждую неділю в поблизкій грекокатолицкій парохії, до якої належала його родина. Остал перенесеный з робітничого середовиска промыслового Гомстед, жебы поступити во вступну школу Сент Вінсент Колледж, римокатолицкой інституції, што находила ся в Латроб в Пенсильванії, даде з 75 км на схід од Піттсбурга.

Рідко трафляло ся, же карпаторусиньскы імїгранты на початку ХХ в. могли си дозволити, жебы послати свої діти на університет. Жатковичы были, як видно, вынятком. Джеррі вчыл ся на Університеті Дюкейн в Піттсбургу, якій скінчыл в 1907 р. зо званьом ліценцията в діліні політычных наук. Пак записал ся на Юридичный Факультет Університету Пенсильванії в Філадельфії, єдного з престижных американьскых університетів з Блющовой Лігі. Окрем працы на занятях, Джеррі розвинул ся тіж як оратор, выгрываючы вельо нагорід в конкурсах дебат в Дюкейн, а пак досконалючы ся як публичный промовця в театральным клубі Університету Пенсильванії. В 1919 р. Жаткович скінчыл юридичны студия, остал прийнятый в адукатуру в стані Пенсильванія і в тым самым році отворил приватну юридичну практыку в Піттсбургу⁵.

⁵ Подля реляції його сына (Greg 1978, 5) і коментарів в пару газетовых статях, Жаткович отримал тіж званя маїстра права на Університеті Джорджауна в Вашингтоні. Він николи не оборонил докторату, хоц в Європі, як споминат «вшыткы называють ня доктором

З огляду на свої особисты схильности, заохочыня родичів і світ едукації, якого досвідчыл, Жаткович мал ся за – і зато был – Американцьом. Міг мати тяжке до вымовліня назвиско, міг бесідувати інчыма як англицькій языками (русиньскым і быти може мадыарскым⁶) і міг належати до східньохристияньской (грекокатолицькой) церкви з «чудачныма», незахідніма релігійныма практыкама, але його політычны і соспільны переконаня были глыбоко амерыканьскы – віра в демокрацию, владу права і, што повторил в пару своїх писмах, принцип «фейр плей» (*Okrytie-Exposé* 1921, 30).

Жаткович розвинул релятывні добрі просперуючу юридичну практыку, а в якісым моменті, в часі першой світової войны, был правным дорадником в піттсбургскым одділі одной з найвекшых амерыканьскых фірм продукуючых авта – Дженерал Моторс. Подібні як інчы молоды амерыканьскы юристы, проводил векшу част каждого літа зо своїма колегама по фаху, одпочываючы в курортах на пілніч од Піттсбурга. В єдным з таких курортів, в Кембридж Спрінгс в пілнічньо-західньой Пенсилванії, Джеррі познал Леону Котаймер, з яком ся оженил 31 серпня 1915 р.

Леона походила з римокатолицькой родини німецкого походжыня. Ёй отец (др. Джон Б. Котаймер) был імігрантом з Німець, ведучым шыроко розвинуену дохторску практыку в Янгстаун, Огайо; ёй мати (Амелія Дейбел) походила з родини маючой добрі просперуючу фірму, што загаздовувала і продавала землю. Інакше бесідуючы, Леона належала до соспільной еліты Янгстаун. Джеррі Жаткович тым вінчаньом без сомніву піднюс свій соспільный статус. Перша дітина той пары, Григорій «Тед» младшы, вродила ся рік по вінчаню, в липци 1916 р. З огляду на свій статус вітця, Жаткович остал звільнений з асентерунку і зато николи не прошол войскової службы в ЗША.

Жатковичом, то ест властиве званя для юристи» (Zatkovich, Gregory, letter з 14 лютого 1919). По повороті до Америки не хоснувал званя «др», але часто звертано ся до него друком як «Його Ексцеленция Григорий Жаткович, Першы Губернатор Карпатской Руси» (або «Карпатской Росії»).

⁶ Видит ся, же домашнім языком хоснуваным в родині Жатковичів міг быти мадыарскій. Його родиче называли свого сына Gerő, што ест мадыарскым здрібніньом од Gergely (Григорий). Його амерыканьскы колега, з якіма ся бавил як дітина, чуючы того мено змінили го на Джеррі і зато, як пізнійше писал його сын: «Джеррі ся принял і уж все был Джеррі Жаткович, николи Григорий» (Greg 1978, 6).

Релятивні стабільне жытя Жатковича як юристы і вітця родины мешкаючого в Піттсбургу мало ся нагло змінити в 1918 р. Перша світова война ся кінчыла, а американьскы політыкы ведены през інтернаціоналістычного президента Вудро Вільсона зачали плянувати необхідны зміны, якы мали наступити в повоєнній Європі. Ріжны группы імігрантів в Америці глядали способів помочы і вплиянна на політычну долю своїх держав. Хоц карпаторусиньскы Американці (якых в тамтым часі было ок. 250 000) мали ріжнорідны організації взаімной помочы і громадяньскы стоваришыня, якы были основаны што найменше на початку 90. років XIX ст., то не ангажували ся в політычны справы аж до кінця першой світової войны.

23 липця 1918 р. члены двох найвекшых русиньско-американьскых самопомоговых організацій, Соєдиненія Грекокатолическых Русскых Братств і Собранія Греко-кафтолическых Церковных Братств стрітили ся в Гомстед в Пенсильванії, жебы створити Американьску Народову Раду Угро-Русинів (Magosci 1976). Приняли документ пак знаный як Резолюция з Гомстед, вказуючы три можливы альтернатывы на будуче іх европской державы: останя в Уграх, але з полном автономією; получыня ся з Русинами з австрийской Галициі і Буковины; або автономія в рамках ближе неокрисленой державы («До всѣхъ угро-русиновъ» 1918).

Протягом двох наступных місяци Американьска Народова Рада Угро-Русинів была неактивна. Пак, під конец вересня, Рада рішыла ангажувати Жатковича як ей правного дорадника і офіційного репрезентанта. Хоц скорше не был нияк активный в справах русиньско-американьскых імігрантів, то з натуры амбітний Жаткович прийня вызваня. Взял участ в посіджыню Народовой Рады в Скрантон в Пенсильванії, де 1 жолтня 1918 р. опрацувано текст меморандум одзеркаляючого його політычну візію, яке мало быти представлене президентови Вільсонови (*Protokol-Zapishnica* 1919, 96-97).

Уж на яр 1918 р. в Зъєднанных Штатах Америки прожывало вельо політычных біженців, як нп. Ігнаци Ян Падеревскі серед Поляків і Мілан Штефанік серед Словаків. Вшыткы мали надію на особистый контакт з президентом Америки. Лем двох лідерів осягнуло тоту ціль: чешскій експатриант, професор Томаш Г. Масарік, якій уж товды был добрі знаный вельом влиятельным політыкам і громадяньским лідерам і молодый, 32-літній юриста з Піттсбурга, Григорий Жаткович. Хоц не мал реномы когоси такого як професор Масарік або світової славы

п'яніста Падеревскі, то Жаткович был Американцьом, што знал, як діє тота система. З помочом демократычного конгресмена з західньої Пенсильванії (Гая Е. Кемпбелля), триособова делегация з Американської Народовой Рады Угро-Русинів 21 жолтня 1918 р. остала запрошена до Білого Дому на авденцію в президента Вільсона.

Жаткович был добрі приготовлений на 45-минутову стрічу. Протягом 15 минут, што іх мал на выповід, Жаткович представил свою політытчну візію в однесію до тых, што іх называл «нашыма Угро-Русинами». Зас запрезентувал три опції, хоц ріжнили ся они під єдным істотным оглядом од Резолюції з Гомстед принятой в липци того рока. Тепер першом і барже радикальном опційом была «полна незалежність» для Угро-Русинії. Лем товды, коли бы то было неможливе, могла бы быти принята єдна з двох опцій: єдність з Русинами з австрийской Галициї і Буковины; або, як мирна конференция не змінит істніючих границь Угор, то «найполнійша автономія» в рамках той державы «жебы загарантувати наше народове жытя на будуче» (*Protokol-Zapishnica* 1919, 99-104). Хоц Жаткович не підписал меморандум представленого в часі стрічы в Білым Домі (бо не был членом дирекції Народной Рады), то без сомніву был постеріганий як головный представник Угро-Русинів. Президент Вільсон погратулювал му репрезентуваня «першого народу, якого просьба одзеркалят полне зрозумліня американського духа» (*Protokol-Zapishnica* 1919, 103). Єдночасно Вільсон ствердил, же полна незалежність неє можлива і в ей місце рекомєндувал з'єднання в федерації з якісом ближе неокрисленом братерском славянськом державом, в якій Карпатскы Русины мали бы запевнену полну автономію.

Жаткович скоро реагувал на сугєстию президента. Два дни пізійше был уж в Філадельфії, репрезентуючы Угро-Русинів в Центральноевропській Демократычній Унії, яка была групом делегатів репрезентуючих 21 народів без власных держав в Європі і на Близкым Сході. Під авспіціями парьох американських політычных і громадянських лідерів, в часі обрад в американській Індепенденс Холл (Зал Незалежности), Центральноевропска Унія ведена през експатриянта Томаша Масарика, дискутувала конкретны пропозиції односячы ся до повоєнного будучого народів без власных держав і відповідаючих ім отчызн. Велика мапа Європы повішена перед Індепенденс Холл обнімала, за наставаньом Жатковича, границі пропонуваной новой державы – Угро-Русинії. Динамічні діючому Жатковичови повело ся тіж придбати репліку Дзвона Свободы

з Індепенденс Холл выконану на тоту okazji і аранжувати ей пересланы на Підкарпатску Русь.

Жаткович был наймолодшы серед тых політыків, але його властивый молодому човекови динамізм выкликал сильне вражыня на американьскых гостях, обсерваторах в Центральноевропській Унії. Противні до долгых перемов присутных гын європских мужів стану, адепт Жаткович голосил найкоротшы можливы увагы: «Ох, дзвоне! Ох, краю! Ох, Президете Вільсоне! Тот ден повинен видіти Угро-Русинів свобідныма, свобідныма, свобідныма!» (цит. за Мау 1967, 250). Присутный гын судя Найвысшого Суду ЗША зажартувал: «Як малый ест то нарід, так коротка была тота перемога», на што заможный гандляр Джон Уонамейкер одповіл: «Коротка, правда, але глубока в сути» (*Protokol-Zapishnica* 1919, 106).

В часі Центральноевропской Демократычнэй Унії в Філадельфії, Жаткович стрітил тіж першы раз професора Масарика. Поінформувал чешского лідера о меморандум, яке пару дни скорше зложыл в президента Вудро Вільсона і о раді американьского президента, жебы Угро-Русины глядали з'єднання в федерації з якісом братерском славянском державом. В тым часі Жаткович был уж переконаны, же найліпшым розв'язаньом для Угро-Русинів є прилучыня ся до Чехів і Словаків в їх новій державі.

Будучы вірным становиску Американьской Народовой Рады Угро-Русинів, Жаткович дішол до чехословацкого розв'язаня по докладным передуманю ріжних опцій. Опция з'єднання ся з інчыма східніма Славянами виділа ся як непрактична з парох причин (*Protokol-Zapishnica* 1919, 107). Галицкых і буковиньскых Русинів діліл безнадійні глубокий антагонізм меже проросийскыма (карпаторосы) і проукраїнськыма імігрантамы в Америці. В тым самым часі в Європі галицкы Українці были в стані войны з Поляками, а Росія і Україна были знищены през громадянську войну. Маючы тото на увазі, практичний реаліста Жаткович возвал дирекцію Американьской Народовой Рады Угро-Русинів на наступну стрічу в Скрантон в Пенсильванії на 12 листопада. Повело ся му переконати членів дирекції до принятия як свого програму наступуючой резолюції:

Чтобы Угро-Русины съ найширшимъ самостоятельными – автономичными правами якъ штатъ, на федеративной основѣ приключилися къ Чехосло-

венской Демократической Републикѣ, съ тымъ условіемъ, что до нашей краины принадлежатъ всѣ оригинально угро-русски столицѣ: Спишъ, Шаришъ, Земплинъ, Абауй, Боршодъ, Унгъ, Угоча, Берегъ и Мараморошъ («Протоколь» цит. за Magocsi 1976, 357).

Резолюция зо Скрентон містила в собі два основны элементы візії Жатковича, які мали быти повторюваны през цілу його політычну кареру: 1/ автономічна держава з власным урядом; 2/ держава, в склад якої входит ціла територія на полудне од хырбету Карпат, де мешкают Угро-Русины. Протягом наступных трьох дни Жаткович стрітил ся найперше з Масариком (якій в меджечасі остал выбраний на президента Чехословації) і высылал телеграмы до президента Вільсона і міністра заграничных справ ЗША Роберта Лансінга, інформуючы іх о рішынях піднятых 12 листопада на стрічы в Скрентон (цілый текст телеграму в Danko 1964-1968, 191-200). Жаткович пізнійше рапортувал, же Масарик «выразил велику радіст» з Резолюції зо Скрентон і згодил ся з думком, жебы zorganizувати плебісцит серед карпаторусиньских американьских імігрантів (*Okrytie-Exposé* 1921, 5-6).

Плебісцит фактычні остал проведеный 1 грудня 1918 р. серед одділів братств Соединеніє і Собраніє і декотрых угро-русиньских грекокатолицьких парохій. Жаткович был занепокоены опозиціом възглядом його пляну американьских Карпаторусинів, яка выникала з факту, же словацко-американьскы діяче цілый час рішучо протиставляли ся ідеї, што «словацкы» регіоны як Спиш (лем 9,4% Русинів серед мешканців), Шариш (22,5%), Боршод (0,1%), Земплин (11,5%) і Унг (38,2%) мали бы быти частю автономічной угро-русиньской державы (Magocsi 1976, 354-355; Švorc 1997, 39). Што веце, без огляду на політычну анархію і войну на україньских землях, русиньско-американьскы імігранты цілый час выражали попертя для єдности, што найменше з Галиціом і Буковином. Остаточні Жаткович был барз задоволеный з выників плебісциту: 67% голосів оддано за «унійом Угро-Русинів з Чехословацком Республіком», лем 28% за унійом з Україном, а 5%, што остало, было поділене медже пару інчых опцій (незалежніст, Росию, Мадыры)⁷. Хоснуючы тоты выникы як оружа, был він готовый перед-

⁷ Згідні з сугестіом Жатковича, голосуваня было посередне, при чым кождій ложки ци парохії признавано лем єден голос на пяддесятьох членів. Выникы подано в Danko 1964-1968, 191-200.

ставити чехословацке розв'язання зарысуване в Резолюції зо Скрентон медженародній соспільности.

Першым пристанком был Париж, де негоціяци в рамках повоєнної мирної конференції тырвали уж од січня 1919 р. Жаткович завитал до столиці Франції 14 лютого разом з Юлиєм Гардошом, ведучым Американьской Народовой Рады Угро-Русинів. През наступный місяц двох русиньско-американьских «дипломатів» мешкало в престижнім Hôtel Lutetia на лівым березі рікы Сейны (Секваны), якій, як жартувал Жаткович, был «єдным з найліпших в Парижи» зато мусіл «немало коштувати» (Zatkovich, Gregory, letter з 14 лютого 1919)⁸. Жаткович, хоц не знал локального языка, писал до жены з оншалянційом: «Скоро вчу ся французского і уж можу замовити які хочу стравы по французскы. Неє то для мене тяжке» (Zatkovich, Gregory, letter з 16 лютого 1919). З інчого боку, Жаткович рапортувал, же ма дуже роботы на цілоденных і тягнучых ся до пізної ночы зобранях, бо не мал стенографа і мусіл сам переписувати нотаткы зо стріч. «Подумай собі, Найдорожша» – нарикал до жены – «єст ту праві вісемдесят осіб звязаных з Чехословацком Мирном Комісієм, а Угро-Русины мают лем трьох люди – дра Бескида з Європы, Гардоша і мене з Америки» (Zatkovich, Gregory, letter з 26 лютого 1919). Тых трьох люди створило Русиньску Комісію, яка приняла, же репрезентує вшиткых Карпатских Русинів.

Головном цілю Жатковича было особисто представити Резолюцію зо Скрентон і выникы плебісциту русиньско-американьских імігрантів полковникови Едвардови М. Гавсови, особистому представникови президента Вільсона і шефови Американьской Мирной Комісії, ведучым репрезентантам чехословацкой делегации – премерови Карельови Крамаржови і міністрови заграничных справ Едвардови Бенешови, а тіж влиятельному членову францизской делегации і ведучому Рады Десятьох мирной конференції, Андре Тардьє.

Подібні як в Філадельфії в жолтни 1918 р. на Центральноевропській Демократычній Унії, Жаткович был детермінуваний, жебы помістити Угро-Русинів і їх отчызну Русинію на фізычных і ментальных мапах

⁸ Неє яснє, хто платил рахункы за русиньско-американьску дипломатычну місію в Європі. Можна припушати, же была то Американьска Народова Рада Угро-Русинів або, што барже правдоподібне, ей два спонсоры, Соединеніє і Собраніє русских/ церковних братств. В каждом разі, репрезентанты народів без власных держав звыклі потрібували приватных фондів, жебы выконувати свою соспільну працу.

доступных дипломатам мирной конференции і їх дорадникам. Уж 17 лютого 1919 р., три дни по приїханю до Парижа, «взял участ в конференції з експертами, жебы обесідувати дрібниці опрацуваня офіційной мапы новой державы» (Zatkovich, Gregory, letter з 17 лютого 1919). Протягом наступных парох місяци, в часі одной зо своїх коротких візит в Америці, Жаткович створил і аранжувал виданя през ведучый американський картографічний заклад Rand McNally мапы, якій надал наголовок: «Угро-Русинія, пропонувана третя держава Чехословацкой Республики» (репродукция оригіналу в кольорі в Magosci 2018, 67).

По успішным закінчынню місії, яку мал надію выполнити на мирній конференції в Парижи, Жаткович рушыл до отчызны. Його першым пристанком на тій дорозі была нова столиця Чехословації, Прага, де з президентом Масариком мал лем коротку стрічу, але з його сыном, Яном Масариком, якій буде міністром заграничных справ в часі другой світовой войны, стрічал ся частійше. Ян і Джеррі, якы были менше більше в тых самых роках, стали ся добрыма приятелями, а часом тіж «камератами до питя» (Greg 1978, 12)⁹.

Кінцьовом цілю подорожы Жатковича была Русинія, де не был од часу, коли выїхал одтамаль з родичами як мал штыри roky. Він і Гардош приїхали до Ужгороду 12 марця. Його головном задачом было поінформувати локальных карпаторусинських лідерів/ активістів о Резолюції зо Скрентон і зорганізувати в ей кругах народову раду, яка з власной ініціатывы прийме чехословацке розвязаня. Од початку листопада 1918 р. в цілій Карпатській Русі уформувано ся пару народовых рад, з яких каждая запропонувала інче політычне розвязаня для будущего Карпатских Русинів (Magosci 1975, 365-373). Початково Жаткович міг ся стрічати лем з ведучыма Ужгородской Народовой Рады, бо векша част Підкарпатя была цілый час під контролем Мадяр, початково ліберальной демократычної республики веденой през Мігалья Кароли, пак, по марци, Мадрярской Совітской Республики під проводом Бель Куна. Жебы направити тоту ситуацію, під конец квітня Жаткович вернул до Праги і Парижа просити о дозволеня чехословацкым збройным силам на переміщынся з Ужгороду хоц бы лем на схід, до Мукачева. Тота ціль остала вкінци осягнена на початку мая 1919 р.

⁹ Сын Жатковича коментуе тіж поважный проблем свого няня з питьом і його стиль жытя як товариского «плейбоа», што скінчыло ся аж по тым, як на початку 30. років XX ст. мал лагідный атак серця (Greg 1978, 15-16).

В ситуації, коли принаймі західню половину Угро-Русинії контролювало чехословацке войско ведене през французского генерала (Едмона Еннока), якій был уповажненым представником мирной конференції, представительство трьох ведучых народовых рад (Пряшів, Ужгород, Хуст), яке чыслило 200 делегатів, зобрало ся в Ужгороді 8 мая 1919 р., жебы покликати Центральну Русску Народову Раду. Жаткович остал выбранный ей гоноровым ведучым, а в наступным тыжни делегаты взяли під розвагу вшыткы можливы політычны опції для іх державы. 16 мая, остатнього дня обрад, Рада затвердила 14-пунктовый програм передставлений Жатковичом і вызначыла того же на «першого міністра» з полным управніньом до негочияций в імени Рады з президентом Масариком і чехословацком властью («Протоколы» 1919).

Од того часу Жаткович уважал себе за голову державы (Русинії), яка негочиювала з інчом державом (Чехословаційом). Уж першы з його 14-пунктового програму ясно называл того становиско: «Русины будут становити незалежну державу [в розумлію штату на взір штат в ЗША – прип. М. В.] в рамках Чехословацкой Русиньской Республики» (*Okrytie-Exposé* 1921, 12). Пілнічна граница «русиньского штату» мала проходити хырбетом Карпат, а полудньову (з Румунійом і Мадярами) мала вызначыти мирна конференция. Як ходит о контроверсийну західню границу зо Словаційом, треба было ей вызначыти так, жебы обнимала вшыткы замешканы през Русинів графства: Спиш, Шариш і Земплин (на терені днешной Словації). Всякы непорозумліня межде чехословацком і русиньком державами в тых і інчых квестиях мали быти «рішаны през Лігу Народів» (*Okrytie-Exposé* 1921, 13-14).

Жаткович барз ясно представил свої жаданя для русиньской державы (Русинії), які были згідны з принципами, што іх першыраз выразил в резоюциях принятых в Філадельфії і Скрентон під конец 1918 р. Вірил тіж в президента Масарика і чехословацкій уряд, по яких сподівал ся, же будут діяти згідні з постановами Трактату з Сен Жермен (з 10 вересня 1919 р.) і чехословацком Конституційом (з 29 лютого 1920 р.), які становили єднозначні, же «територия Руси на полудне од Карпат» мала отримати «найвышшу ступін самодільного уряду згідну з єдністю чехословацкой державы» (*Traité* 1919, 26-27; «*Ústavní listina*» 1920, 256).

Окрем віры в чехословацку власт, по якій сподівал ся діяня згідного з принципом «фэйр плей», молодой Жаткович проявлял іщы єдну американьску примету – нетерпеливіст. Внескуючы з того, што писал до

своей жены, сподівався, що представит розсудний політичний програм для краю свого народження, заангажує ся в негоціяції і вшытко запре в «около рік», так жебы мочы вернути домів, до родини і юридичной практыкы в Піттсбургу (Zatkovich, Gregory, letter z 28 мая 1919). Не здавал собі еднак справы, же така постава може завести в традиційных європских соспільствах, яких стилю і вільнійшого темпа жытя николи так напавду не розуміл.

Коротко бесідуючы, Жаткович уважал, же Русинія повинна быти автономічным державом [штатом – прип. М. В.] з власным урядом в федеральній державі. Але, противні до його візії, Чехословація стала ся сцентралізуваном державом, в якій Русинія ци будуча Підкарпатска Русь (а тіж Словація) могли быти автономічны, але лем з назвы. Было неunikнене, же Жатковичове розумліня автономії буде в незгоді з фактычным централізаційом чехословацкого уряду.

Під конец липця 1919 р. президент Масарик і премьер Антонін Швєгля попросили Жатковича, жебы остал ведучым тымчасового уряду складаючого ся з пятох осіб, якій мал ся называти Директоріятом. Жаткович принял запрошыня і од 12 серпня 1919 р. в проклямації до Центральной Русской Народовой Рады зачал ся представляти як ведучый Директоріяту («Проклямація» 1919, 2). Налігал, же мусит мати при собі жену і двоє малых діти, а тіж свого брата Теофіля (товды канцлера Рутенського Грекокатолицкого Ексзархату в Америці), жебы працювал як його особистый дорадник. Жаткович выїхал на місяц до З'єднанных Штатів і вернул з женом, дітми і братом під конец вересня 1919 р., жебы замешкати в Ужгороді.

Русинійом в тым часі адмініструвал локальний войсковый начальник і представник мирной конференції, генерал Еннок. То він 18 листопада 1919 р. выдал тзв. Генеральный Статут з вытычныма до адмініструваня тереном, якій тепер офіційні называно Підкарпатском Русю (чеш. Podkarpatská Rus). Тот документ потвердил істніня Директоріяту, якого ведучым был Жаткович, хоц узнавал тот орган лем за «дорадчу раду» (Ноїес 1997, 49-51). Заміст ней провінційом мал адмініструвати чехословацкій урядник присланный з Прагы (Ян Брейха). Іщы гірша з пункту пізріня Жатковича была «демаркаційна ленія» вздолж рікы Уж, яка хвильово – а пак уж на все – лишыла Карпатских Русинів з графств Земплин, Шариш, Спиш і Абов в Словації, не в Підкарпатській Руси (*Okrytie-Exposé* 1921, 27-31).

Прібуючы перемочы політычны непорозумліня з чехословацкым урядом, Жаткович выіхал до Прагы в січні 1920 р. През близко 6 місяци (одсепаруваный од жены і діти, які остали в Ужгороді) стрічал ся з державнымя урядниками і што найменше два раз з президентом Масариком (Rejša 2016, 96-108). Конец-кінцьом Прага заступила Директорят Губернаторском Радом (26 квітня) і два тыжні пізнійше менувано Жатковича «тымчасовым губернатором» (кореспонденция Жатковича з Масариком в Ноґес 1997, 23-41). Жаткович принял номінацію і вернул до Ужгороду. Коли приіхал 19 червця остал триумфальні привитаний, хоц не през вшиткы підкарпатскы політычны фракції. Місцевы комуністы, головні етнічны Мадыре і жydівскы мешканці міста організували протесты в Ужгороді і Мукачеві з транспарентами з написами «Гет з Жатковичом» (*Шляхом Жовтня* 1957, 252-253).

Іщы векшым проблемом была нарастаюча критыка зо стороны інчых карпаторусинських діячів, з якіма Жаткович близко спілпрацувал нецілый рік скорше. Іщы перед кінцьом 1919 р. Центральна Русска Народова Рада, яка в маю того рока оголосила «добровільный звязок» з Чехословаціей, поділила ся на дві антагоністычны фракції. Фракция ведена през Августина Волошына цілый час поперала Жатковича. Фракция Антона Бескида была в опозиції до нового губернатора і оскаржала го о дискримінуваня місцевої русофільской народовой орієнтації і православного руху, а тіж о фаворизуваня Грекокатолицькой Церкви і популістычной українофільской народовой орієнтації веденой Волошыном (Rejša 2016, 70-79).

Жаткович старал ся заховати нейтральніст в насиляючых ся конфліктах межде русофіліями а українофіліями і православнымя а грекокатоликами. Припомнул президентови Масарикови, же од іх першой стрічы в Філадельфії (в жолтні 1918 р.) «бороли сме ся о узнання як окрема і осібна національніст». Был особливо встеклый на того, же чехословацкы урядникы здавали ся фаворизувати підкарпатскых діячів з «москальофільскыма тенденциями і схыльностями», які «ідут през світ і іформуют го, же мы не осібна національніст, лем част великого російского народу» (цит. за Rejša 2016, 73, прип. 155). Стараня губернатора о захованя нейтральности вказали ся безефективны, бо цілый час оскаржано го о мнине оповіданя ся по єдній зо сторін нарастаючых національно-релігійных конфліктів, які мали мучыти Підкарпатску Русь през наступны дві декады під владом Чехословації.

Без огляду на проблеми з центральним урядом в Празі і з інчима політичними і соспільними діячами на Підкарпатській Русі, Жаткович был детермінуваний, жебы трактувати свої обовязки губернатора дост поважні. Уж на початку 1920 р. основал газету «Русинъ», якої шефредактором остал його брат Теофіль. Уважано ей за пілофіційный губернатурскій орган і без сомніву одзеркаляла онаціль Жатковича, яком было створіня серед Карпатских Русинів почутя лояльности взглядом Чехословацкой Республики, рівночасно не забываючы о потреби введіня полной автономії і коригуваня тымчасовой граници зо Словаціём. Газета, яка вказувала ся што два тыжні, а пак што тыжден до половины 1921 р., коли Жаткович уступил, писана была по русиньскы в тоні, якій одзеркалял губернаторове почутя толеранциі взглядом ріжных орієнтацій як ходит о язык (росийскій, украиньскій, русиньскій), релігію (грекокатолицку і православну) і політыку (проурядовы і антиурядовы партії). Єднак в єдній квестії Жаткович і газета «Русинъ» были особливі рішучы: в квестії спротиву взглядом ревізіонізму, то значыт погляду, же Підкарпатска Русь (і Словація) повинны быти «вернены» Мадярам (Габор 2003, 196-199).

Маючы доступ до єдного з нечысленных в цілым регіоні авт, губернатор Жаткович намагал ся одвидіти як найвеце сел, жебы ліпше познати потреби карпаторусиньского населіня. Часом товаришыли му його жена Леона і їх двоє діти. Леону особливі знеохочали обставины пануючы в высокогірских селах, «де ест така біда», же «в найпланнійшій стайні для нашого статку дома [в Америці – прип. П. Р. М.] є 100% ліпше» (Mother, letter з 28 червця 1920, 26).

Жатковичы старали ся вчинити резиденцію губернатора достойном головы державы, ци то в грекокатолицкій семінарії на замку в Ужгороді, де мешкали найперше, ци тіж в старым адміністраційным будинку графства Унг, де мали приватный комплекс апартаментів. Серед чысленных гости были політичны лідеры з регіону і з Прагы, а тіж заграничны аташе, якы одвиджували місто¹⁰. Принятя часто організувано з розмахом,

¹⁰ Жена губернатора, Леона, яка не бесідувала в інчым як анґлицкій языку (а зо своєм службом комунікувала ся жєстами), страшні хтіла бесідувати з буд-кым, а головні з декотрыма заграничними достойниками, якы могли ю зрозуміти. Коли такы гости не могли приїхати до Ужгороду, она іхала до них, включні з Алісом Вандербільт, спадкоємчынём американьского морского магната, яка была женом мадыарского графа Сечені. Літня жыжа Вандербільтів находила ся в Морским Оку (днес на Словаціи), де з Ужгороду было «даде з годину ізды машыном» (Mother, letter з 19 August 1920, 35).

товаришыли ім концерты. Аж і підвечірky могли чыслити 200 гости. Особливі памятны былі 35. уродины Жатковича (27 листопада 1920 р.), в часі яких публичні торжествувано м.ін. одслоніня репліky Дзвона Свободы выконаной в жолтні 1918 р. в часі Центральноєвропской Демократычнoй Уніі в Філадельфії (Mother, letter z 8 грудня 1920, 41-42). Хоц было вельо народів в Європі і на Близкым Сході, што могли потенційні здобыти дзвін, то як раз неуступливіст Жатковича спровадила го до Ужгороду, столиці карпаторусиньской державы¹¹.

Незалежні од номінаціі на губернатора, реляціі Жатковича з чешскым урядом ся не змінили. Аж і ся погіршыли по выниках провізорного повселюдного спису населіня на Словаціі (серпен 1919 р.), в яком однотувано 16 тис. менше Карпатскых Русинів, як выказано в мадырскым списі з 1910 р. (Magosci 2015, 221-222; Tišliar 2014, 7-42). Жаткович окрислил выникы провізорного спису як «абсолютный і евідентный примір вынародовліня» Русинів в земплиньскым регіоні, які през «урядовый террор» были безпідставні записаны як Словакы (*Okrytie-Exposé* 1921, 36). Окрем претенсий до Словаків, Жаткович найбарже загніваний і розчаруваный был Чехами:

Особлива форма психології, дипломациі, ци як бы то і назвати, з яком они [Чехы – прип. П. Р. М] обходили ся з Русинами і мною, зводила ся до того, же на вшыткы просьбы і жаданя они давали обітниці, обітниці і обітниці, але тоты обітниці николи не діждали ся сполніня. На праві каждую просьбу і жаданя одповід звучала: «Прецін очывидно» але резульатом в праві каждым припадку было – обітниця недотримана (Zatkovich, Gregory 1923, 7).

Чехословацкы урядникы зато штораз барже тратили віру в Жатковича, якій не потрафіл розвязати або хоц зменшыти напята звязаного з конфліктами на фоні релігійной і народовой достоменности в Підкарпатскій Руси.

Прото, же нич ся не змінило, 16 марця 1921 р., по десятиох лем місяцях урядуваня як губернатор і по тым як «стратил віру і довіря до інтенций [чехословацкогo – прип. П. Р. М] уряду» Жаткович зложыл димісію

¹¹ Мимо недавных намагань ужгородскых істориків, не найдено нияких записів о тым, што стало ся з дзвоном. Зимкы з його привезіня до Ужгороду в товаристві губернатора Жатковича, його брата, священника Теофіля Жатковича і велебного Еміліяна Невцицкого явили ся в ріжных публикациях, в тым в «Historical Pictures».

президентови Масарикови (*Okrytie-Exposé* 1921, 36). Уряд звлікал з одповідю до часу, аж Жаткович повторил внесок о димісію 10 квітня, товды по тыжни остал конец-кінцьом прийнятй. Єднак аж по трьох місяцях Жаткович і його родина будут могли вернути до Америки. А то прото, же в меджечасі впала на них неждана трагедия.

Під конец мая жена Жатковича і їх двоіпірчіня дівка Джоан, захворіли на скарлатину. Мати прожыла, але дітина ні. Вмерла 21 червця і остала похоронена на Кальварії в Ужгороді. Хоц Жаткович уж товды зрезигнувал зо становиска губернатора, освідчыл – а його прихильники повірили – же буде продолжал працу для добра Підкарпатской Руси з Америки. Пані Жаткович писала в розпуці до сестры:

Тутышні люде, то значыт Русины, чуют, же наша маленька дівочка є лучником медже нима, а будучом працом для них Джеррього [Жатковича – прип. П. Р. М]. Як бесідуют, то їх гарант, же о них не забуде. Называють ей своіом малом покровительком в небі (*Mother, letter* з 24 липця 1921, 50).

Єдином потіхом было тото, же Леона была в тяжы і ждала наступной дітины, дякуючы чому «бідный малый Грег [Тед – прип. П. Р. М.]... може мати наступного товариша забав деси близко Різдва» (*Mother, letter* з 24 липця 1921, 50).

Під конец липця Жатковичы, тепер як лем триособова родина, выхали з Ужгороду. Выплынули з Франції 6 серпня 1921 р., а тыжден пізнійше доплынули домів, до Америки. Николи уж не вернули до Європы, хоц бывшый губернатор дотримал слова і продолжал, принаймі през якісый час, працу для отчизны, якої мал уж николи веце не видіти.

Жаткович парократні бесідувал, же хоче вернути до своіой юридичной практыкы в Піттсбургу. Тепер його желаня остало сполнене. По парох місяцях бытя в Піттсбургу, в 1922 р. Григорий перенюс ся з родином на другу страну рікы і замешкали на передмістях Манголл. То власні там, дослівні на пограничу Манголл і Гомстед мали свої сідобы Соєдиненіє Грекокатолических Русских Братств і Рутенській Грекокатолицкій Ексзархат. Рішыня, жебы замешкати в Манголл было звязане з прагніньом Жатковича, жебы притягнути дві групы клієнтів: робітників імігрантів з Гомстед-Манголл, якы мали дрібны правны проблемы і барже заможных індивідуальных і корпорацийных клієнтів, якы могли быти обслуговуваны в Піттсбургу, де лишыла ся його канцелярия (*Greg* 1978, 13-17).

Коли Жатковичы мешкали в Манголл, Леона вродила іщы пятеро діти, окрем Грега (Теда), якій вернул з нима з Європы. Леона николи не была щестлива серед гут оцели і в кінци переконала мужа, жебы вернули до Піттсбургґа, де од 1935 р. мешкали в ексклюзивній части міста, Окленд, недалеко Піттсбургґского Університету.

Початково думкы Жатковича были звязаны з лишеном през него отчизном. То склонило го до опублікуваня по русиньскы справозданя – споминів з двох років, якы провюл на Підкарпатській Руси (*Okrytie-Exposé* 1921) і короткого ескізу по англицкы (*Zatkovich, Gregory* 1923). Выголосил тіж пару публичных выкладів на тему свого політычного досвіду в Європі. Найбарже наголосненый і чысленный як ходит о кількіст участников, мал місце в листопаді 1921 р. і прошол з великыма фанфарами в піттсбургґській престижній Музычній Гали Карнегі. То власні в звязку з том подійом журналісты ентузіязмували ся, підкрисляючы вынятковіст Жатковича як «першого Американця в історії світа, якій остал выбраный на президента европской республики» («Sister»; «Ex-Rusinian»; «Former Governor»).

През решту 20. і 30. років ХХ ст. Жаткович выдавал ся не інтересувати отчизном своїх предків. Вшыткы античехословацкы петиції пересланы в межевоєнных роках до Лігы Народів і чехословацкого уряду през карпаторусиньскых Американців остали написаны през інчых громадских лідерів звязаных з Соєдиненієм Грекокатолических Русских Братств, а не през Жатковича (*Warzeski* 1971, 165-171; *Švorc* 2000, 267-284). Утримал він свою приватну юридичну практыку і през пару років полнил функцію правного дорадника Соєдиненія (1926-1932) і епископа Рутеньского Грекокатолицкого Ексзархату з сідибом в Манголл. Єднак, як писал його найстаршый сын, отец «был юристом, што ненавиділ юридичной практыкы... і глядал вшыткых можливых способів, жебы опізнати справы, переносити іх на пізнійше і так далі» (*Greg* 1978, 16).

Жаткович мал дуже вєце пасіі до американьской політыкы. В характеристыці його сына єднак не звучало того барз позитывні, бо виділ го як «опортуністу», якій зробил бы вшытко, жебы реалізувати свої «політычны амбіції» (*Greg* 1978, 14). Незалежні од того ци была то автентычна пасія, ци опортунізм, ци єдно і друге, його амбіції николи не остали в полни заспокоєны. В великій мірі прото, же был Республиканином, што не діяло на його хосен по тым, як Франклін Д. Рузвельт і Демократы дішли до влады в 1932 р. Хотячы зміцніти свою політычну

карьеру, в 1934 р. перешол до демократычной партіі. Дякуючы тому остал вызначены судьом до справ одшкодувань для робітників в стані Пенсильванія і был заангажуваны в політыку міста Піттсбурга. През пару місяцы в 1936 р. был особистым секретарьом бургомайстра і правным радцьом (головным правным урядником) міста.

Іщы перед тым, як остал усунены з тых становиск, Жаткович вернул до республиканьской партіі, де досконалил здібности, до яких был найбарже одповідній: нагваряня робітників імігрантів з центральной, східной і полудньовой Европы до голосуваня на Республиканів («New Patronage „Czar”»; «New Mayor»). Вюл тоту активніст як лідер Выділу Натуралізуваных Громадян Республиканьского Партийного Комітету, а тіж як Генеральный Ведучый Славяньского Выділу Республиканьского Партийного Комітету графства Аллегені. Однюс такіх успіх, же піттсбургскы газеты назвали го «генійом» штуку політычного патронату, реєстраціі выборців і здібности мобілізуваня голосів імігрантів в муніципальных і округовых выборах (Sheridan 1938). Єден з піттсбургскых інформаціонных тыжденніків підсумувал опінію вельох осіб в статі з 1939 р., поміщаючы його знимку на окладинці з підписом: ГОП [Great Old Party – скорочыня од Велика Стара Партия (республиканьска партия) – прип. М. В.] человек од національности Жаткович... знат вельох і знат де» (*Bulletin Index* 1939).

Жаткович не мал нияких сомнівів жебы переходити там і назад межде двома американьскыма політычныма партияма за каждым разом, коли обставины давали причину до такой зміны, так само был він елястычний або цільово неокрислений як ходит о народову достоменніст свого рідного народу. Коли першы раз занял ся політыком, в остатніх місяцях першой світовой войны як uznаны передставник русиньско-американьскых імігрантів, хоснувал етнонімы Угро-Русин, Русин, а часом Ruthenian. Причыном выбору таких термінів было переконаня, же «його» люде то окрема національніст замешкуюча історичну територію, яку называл Угро-Русинія, Русинія, а наконец Підкарпатска Русь. Коли короткій час його бытя губернатором в роках 1920-1921 ся скінчыл і Жаткович вернул до Америки, дале хоснувал він терміны Русин і Ruthenian, але тіж зачал называти своїх люди Малоросиянами, в тым смыслі, же рекомси были они «голузю російской расы» (Zatkovich, Gregory 1923, 4; «„Jerry” Zatkovich» 1933).

В фазі своей політычной діяльности в часі другой світовой войны Жаткович воліл окрисліня «Карпаторосияне» на люди і «Карпаторосия»

на їх отчизну. Тоты терміны одзеркаляли тенденції в головных русиньско-американьских секурацийных товариствах і соспільных інституціях, яких лідери в меджевоєнных роках в векшости стали ся русофіліями подля національной орієнтації; то значыт вірили, же Карпаторусины сут голузу російского (на певно не українського!) народу. Дві декады скорше, коли Жаткович был губернатором Підкарпатской Руси, локальны русофіле оскаржали го о фаворизуваня української національной орієнтації, прото же фактычні стисло спілпрацувал з українськыма діячмы в регіоні. Сугерувал бым, же пізнійше хоснуваня през него термінів Карпаторосія і Карпаторосіяне не мусіло вцалі означати, же змінил погляды і остал русофільом. Можна радше спекулювати, же Жаткович як політык николи не занял сталого становиска в квестії національности, в місце того воліл хоснувати термінологію, яка, подля него, ішла з духом часу або де чул, як то гварят, же вітер задул.

В часі другой світової войны Жаткович рішыл зас скерувати свою увагу на Європу і свою отчизну. Што незвычайно, видит ся, же не скоментувал трансформації і остаточного розпаду Чехословації, якій зачал ся під конец 1938 р. і прилучыня Підкарпатской Руси до Мадярів в марци 1939 р. Єднак в 1941 р., пару місяци перед приступлїньом З'єднанных Штатів до войны, Жаткович змінил думку. В вересни скерувал листы до президента Чехословації на еміграції Едварда Бенеша і до президента ЗША Франкліна Д. Рузвельта взываючы, жебы будуча зреконструуваня чехословацка держава обнимала «Карпаторосію як автономічну державу... згідні з [постановами – прип. П. Р. М] Трактату з Сен Жермен»¹². Писма Жатковича остали приняты през обох президентів, Бенеша і Рузвельта.

Пак Жаткович скерувал одкрытый лист до своїх люди «американьских Карпатских Росиян». Пояснил, не до кінця згідні з правдом, же в 1921 р. зрезигнувал зо становиска губернатора Підкарпатской Руси не в протесті проти політыці чехословацкого уряду (што было правдивом причыном), але зато, же чул, же «люде з мойой отчизни можут діяти без помочы з зовні» і през того міг выцофати ся «з участи в їх внутрішніх справах» («An Open Letter» 1941, 1). Тепер, дві декады пізнійше, з причыны мадярського пануваня і нацистовской агресії, «нашы братя» в Європі зас

¹² Кореспонденція з періоду од 1 вересня до 23 жолтня 1941 р. остала поміщена в «The Carpathian» (1943, ч. 7-8-9: 4).

потрібують помочы. Бывший губернатор чул, же його «святым обовязком» ест з'єднання карпаторусиньских Американців в «сильну організацію, жебы продолжати велике діло обороны Америки і освободжыня Славян і інчых люди Европы през поміч Алиянтам» («An Open Letter» 1941, 2).

Уж в вересни 1941 р. Жаткович заложыл місячник «The Carpathian», інформуючий американську публичну опінію о доли Карпатских Русинів в Європі. 14 грудня, тыжден по приступліню З'єднанных Штатів до войны, піднял ся утворіня в Піттсбургу Американьской Карпаторосийской Рады, якої остал ведучым. Рада, зо своїм офіційным органом, місячником «The Carpathian», складала ся головні з грекокатолицьких карпаторусиньских громадских лідерів з'єднанных в Соединенії Грекокатолических Русских Братств. Вражливый на ріжнородніст і силу, яка може ся брати з поконуваня ріжниц, Жаткович дішол до порозумліня з православныма карпаторусиньскыма Американцяма, які были членами організації званої Карпаторосийска Єдніст з сідибом в Гері в штаті Індіана, веденой през велебного Івана Ладижыньского. По правді штыри місяці по тым, як Жаткович рішыл зас ангажувати ся в европскы справы, в маю 1941 р. велебный Ладижыньскій сконтактувал ся з президентами Рузвельтом і Бенешом, обіцяючы, же його організація буде діяла в справі повороту Карпаторосії до будучой чехословацкой державы (Ladižinsky 1941, 9-13).

На стрічы в Піттсбургу 22 марця 1942 р. тоты дві організації уформували Американську Карпаторосийську Центральну Конференцію. Діяло ся тото при присутности парох лідерів американьского Конгресу, судів і чехословацких урядників на еміграції, влучаючы віцепремера Яна Масарика і полномічного міністра Яна Папанка. То власні на стрічы з 22 марця, професийні організуваній през Жатковича, принято Спільну Деклярацію, яка ясно окрислила єдну з головных цілі Центральной Конференції: «Вызволіня Карпаторосії спід бруталной окупациі Мадярів і ей повторне з'єднання як автономічной державы з власным урядом подля вымогів Трактату з Сен Жермен підписаного з Чехословаціейом» («A Joint Declaration» 1943, 10).

Хоц Жаткович был лем спілведучым Центральной Конференції, то єднак был ей ведучом силом. Проводил особисты стрічы з Едвардом Бенешом, коли президент Чехословації на еміграції прибыл з офіційном візитом до З'єднанных Штатів в маю 1943 р. Жаткович возвал до

одбудуваня Чехословації згідні з єй передвоєнними границями, але налігал, же треба признати Карпатській Русі полну автономію. Бенеш в своїй устній відповіді однюс ся до zdeцентралізуваной Чехословації, складаючої ся з трьох единиц, з яких єдном была бы Карпатска Русь зо своїм власным парламентом, якій мал бы быти «утвореный одраз» по закінчюю войны («A Joint Declaration» 1943, 12). Писемне освідчяня Бенеша о стрічы з Центральном Конференційом было іщы менше конкретне і односило ся до «скорой одбудовы... передмонахійской Чехословацкой Республики і нового етапу розвита і добробыту єй народу» («A Joint Declaration» 1943, 12). Зас, подібні як під конец першой світової войны, конкретны жаданя Жатковича стрітили ся з неясными фразесами чехословацкой влады.

Продолжаючы ся підозрїня што до «Чехів» довели до высновку поміщеного в тайным рапортї Бюра Стратегічных Служб уряду Зъєднанных Штатів Америки:

видит ся, же прочехословацкій рух серед Карпаторосиян в Зъєднанных Штатах не зробил великих поступів. Жаткович утримує, же ма попертя векшыны американьских Карпаторосиян грекокатолицкого віроіспівданя, але ест то далеке од правды... лем невелика част політычні думуючих Карпаторосийских Американців може быти зачыслена до чехословацкого обозу («Carpatho-Russia» 1943, 12).

Вкінци віра Жатковича в позірну добру волю чехословацкой влады на еміграції і погляды ріжных американьских карпаторусиньских соспільств скінчыла ся. Стало ся так прото, же совітській союзник Америки, Сталін, мал на думці інчы цілі. Коротко по вкročыню Червеной Армії до Підкарпатской Русі в жолтни 1944 р. зачало ся плянуваня прилучыня регіону до Совітского Союзу. Формальна сецесия Підкарпатской Русі (переменуваной на Закарпатску Україну) мала місце 29 червця 1945 р.

Уж під конец 1943 р. Американьска Карпаторосийска Центральна Конференция перестала істнувати, а Жаткович зас выцофал ся з інтересуваня європскыма справами. Ани індивідуальні, ани як член Центральной Конференції не вступил до санкційованого през уряд Зъєднанных Штатів Конгресу Американьских Славян, ани не долучыл до ниякого з русиньско-американьских протестів проти совітській

анексії, які були висланы в 1945 і 1946 р. до уряду З'єднаних Штатів през Соединеніє Грекокатолических Русских Братств і ново утворений Карпаторосійській Конгрес¹³. З другої країни, коли зачала ся зимна війна, Жаткович долучыл до Республиканів в їх намаганнях демаскувати мнимых симпатиків комуністів в рекомси здомінуваным през Демократів Міністерстві Заграничных Справ («Van Red News» 1951).

Жаткович, замірено або в ході справ, стратил контакт з карпаторусинськыма Американцями, яких, як твердил, репрезентувал. Дві остатні декады жытя провул на свого рода пілемеритурі. Цілыи час продолжал юридичну практыку, але уж для штотраз барже зменшаючого ся чысла клієнтів. Видит ся, же не брал участи в нияких карпаторусинських подіях і не мал активных одношынь з Соединенієм, якому колиси зо своїм вітцьом служыли. Што правда, выступил в якісым ток шол выемітуваным в піттсбургській телевізії в 1961 р., де был представленый як «Його Ексцеленція Григорий Жаткович, Першыи Губернатор Карпатской Руси». Не повіл єднак нич на тему, яка вчынила го славным штыри декады скорше, під конец першой світової войны. Того же рока взял участ в церемонії, в часі якої переказано Бібліотеці Конгресу Декларацию Спільных Ціли Незалежных Центральноевропейских Народів з 25 жолтня 1918 р., яку він колиси підписал («Historical Document» 1962, 52-54). Выдумал тіж чудачну реклямову акцію, жебы признавати «рыцарство» соткам Американців, што в минулым приязлили ся з його державом «Карпатском Рутенієм» утримуючы, же «то його право як бывшего лідера маленькой европейской державы» («Oakland „Czar”» 1960).

Коли Жаткович 27 марця 1967 р., маючы 80 років, вмер, його смерт в русиньско-американьских кругах однотувано лем загальні. З другої країни некрологы были публикуваны в вельох піттсбургских газетах («Gregory I. Zatkovich» 1967; «Mass Slatel» 1967), хоц, як на іронію, найдолжшыи вказал ся в ведучій американьській газеті «The New York Times» («Gregory I. Zatkovich» 1967).

¹³ Одзеркалюючы оціну тайного меморандум Бюра Стратегічных Служб («Carpatho-Russia» 1943) і його сцептычний погляд на вплиня Жатковича на русиньско-американьских громадских діячів, документи выданы през Карпаторосійській Конгрес (*Memorandum* 1945; *Protest* 1946) не заклицували до верніня Підкарпатской Руси до Чехословації, а радше до плебісциту, якіи рішит о будучым регіону. Участники Конгресу были переконаны што до єдного: же їх отчызна не повинна находити ся на совітській Україні, бо «нашы люде николи не были Українцями, ани не называно їх Українцями, ани їх земля николи не была частью простору, якіи тепер єст совітском Україном (*Memorandum* 1945, 9).

Жаткович без сомніву был знаном постатю, головні в часі, коли был губернатором і был передставлений, єднак лем як цікавостка, в єдній з найбарже почитных публикаций в Америці, «The Saturday Evening Post» (Roberts 1920, 9, 112). Його слава/ репутация тырвала, часом в нежданых місцях. Третья част трилогії *The Carpathian Rhapsody* (оригінал *Карпатская раясодия*, 1941), повісти популярного комуністычного малярского писателя Бєлы Іллєса, была сатыричні названа «Королїство Григория Жатковича» (Шлєс 1963, Vol. 2), а в З'єднаних Штатах Жаткович выступил анегдотычні в популярній книжці з 1936 р. о штуці конверсації:

Чул єс колиси о Григорию Жатковичу?

...

Ні. Кым він был?

Был человеком, што принял [америцку – П. Р. М.] Конституцию і вчинил ньом з себе президента європской республики.

А яка то была республика?

Русинія.

Русинія? Николи не было такой республики.

...

Ох, так, была.

...

Русинія! Юриста ся сміє. Звучыт як назва краю в оперетці (Wright 1936, 191).

Веце пошаны для памяти Жатковича мали державны інституції і карпаторусиньскы соспільности в Європі. В 1992 р., з нагоды 74. річниці покликания Чехословацкой Республики, новый посткомуністычний федеральный уряд Чех і Словації признал Григорийови Жатковичови Медаль Томаша Г. Масарика. Посмертне одзначыня одобрала його найстарша жыюча дівка Конні Аш (Констанс Луїза Аш, вр. 1925 р.) на церемонії 28 жолтня, яка мала місце в Сали Владислава в Пражскым Замку (Hradčany)¹⁴. Його дівка могла тіж обзрити єдиный памятник Жатковича на світі, погрудя з бронзу поміщене на Памятнику Освободжыня при Історичным Інституті Чехословацкой Армії, выконане в 1936 р. през

¹⁴ На просьбу Канцелярії Президента Чешской і Словацкой Республик (за посередництвом амбасады в Канаді) повело ся найти жыючу членкиню родины (Конні Аш) і запросити ей на церемонію в Празі.

Олену Мандич, єдну з найбарже знаных чехословацкых різбярк, яка, так ся склало, была карпаторусиньского походжыня (Ash 1992; Ash 1994).

Жаткович притягнул увагу Карпаторусинів в постсовітській Україні. В половині 90. років недавно покликане Общество Підкарпатских Русинів помістило на фасаді ратуша Свалявы серию таблиц з портретами знаных «місцевых сынів». В центрі, над головным входом честне місце занял Григорий Жаткович. Десят кілометрів дальше, в селі Голубине, одкрыто памяткову таблицю (6 жолтня 1996 р.) на будинку, што тепер стоїт в місци, де Жаткович ся вродил і находит ся там малый музей вказуючий його жытя (Recollections 1996).

Хоц Григорий Жаткович не отримал узнання на яке заслугує зо стороны свого «власного» карпаторусиньского народу в Америці, все добрі был представляный в реляциях істориків з центральної Європы, які добрі розуміли його выняткову ролю. Окрем спомнених на початку того опрацуваня авторів, особливої увагы вартат серия гостинных выкладів выголошених на початку 60. років в La Salle Коледж в Філадельфії през группу выдатных американьских і европских істориків, які бесідували о ріжных группах імігрантів і їх вплианю на мирну політыку президента Вудро Вільсона по закінчыню першой світової войны. Мимо великих старань німецкых, ірляндских, бритийских, італияньских, мадыарских і парох славянсько-американьских групп імігрантів в роках 1917-1919, їх фактычны влияня на ситуацію в Європі были барз ограничены і в найліпшым выпадку лем посередні.

Был єднак єден выняток. Як повіл выдатный американьскій дипломатычний історик словацкого дідицтва, Віктор С. Маматей: «карпаторусиньскы імігранты в Америці рішали о судьбі своїх земляків дома – видит ся, же ест то вынятковый припадок влияня группы імігрантів в Америці на політычну історію Європы» (Mamatey 1967, 249). З історичных записків ясно выникат, же тото влияня было в великій мірі, а ци не лем, заслугом єдного человека – Григория І. Жатковича.

Бібліографія

- Баженова, Ніна П. 1962. *Нарис історії революційно-визвольного руху трудящих Закарпаття в 1917-1923 рр.* Ужгород: Ужгородський державний університет.
- Ванат, Іван. 1990. *Нариси новітньої історії українців східної Словаччини*, т. 1: 1918-1938, 2-ге вид. Братіслава-Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво; Відділ української літератури.
- Віднянський, Степан В. 2005. «Жаткович Григорій». В: *Енциклопедія історії України*, т. 3. Ред. Валерій А. Смолій, 140. Київ: Наукова думка.
- «До всѣхъ угро-русиновъ жиющихъ въ Соед. Державахъ Америкѣ». 1918, 8 VIII. *Американскій русскій вѣстникъ*.
- Дутко, Віктор. 2009. «Жаткович Григорій (Gregory [Zatkovich] Zhatkovych)». В: *Енциклопедія української діаспори*, т. 1: *Сполучені штати Америки*, кн. 1. Ред. Василь Маркусъ, 286. Нью-Йорк-Чикаго: Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Америці.
- Габор, Василь. 2003. *Українські часописи Ужгорода (1867-1944 рр.)*. Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника.
- Гранчак, Іван, ред. 1955. *Нариси історії Закарпаття*, т. 2: 1918-1945. Ужгород: Видавництво «Закарпаття».
- Клипотюк, Микола. 1952. *Підступи американських імперіалістів на Закарпатті*. Ужгород: Кн.-журн. Видавництво.
- Мазурок, Олег. 2005. «Григорій Жаткович». В: *Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2006 рік*, 349-351. Ужгород: Видавництво В. Падяка.
- Мазурок, Олег. 2010. *Найбільш учений і найбільш компетентний в етнографічних справах священник-русин у цілій Угорщині*. Ужгород: Видавництво «Карпатська Вежа».
- Мельникова, Ирина Н. 1951а. «Как была включена Закарпатская Украина в состав Чехословакии в 1919 г.». *Ученые записки Института славяноведения Академии Наук СССР*, т. 3: 104-135.
- Мельникова, Ирина Н. 1951б. «Установление диктатуры чешской империалистической буржуазии в Закарпатской Украине в 1919-1920 гг.». *Ученые записки Института славяноведения Академии Наук СССР*, т. 4: 84-114.
- Неточаев, Василь І., Лелекач, Михайло М. 1954. «З історії боротьби за владу Рад і проти інтервенції США і Антанти на Закарпатті 1918-1919 роках». *Наукові записки Ужгородського державного університету*, т. 9: 261-322.
- Ортоскоп [Михайло Творидло]. 1924. *Державні змагання Прикарпатської України*. Відень: Видавництво «Нова Громада».
- Поп, Дмитрій. 2006. *Подкарпатская Русь: деятели культуры, науки, истории*. Ужгород: видане власним накладом.

- Поп, Иван. 2006. *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород: Карпато-русский этнологический исследовательский центр США.
- «Протоколы общего собрания подкарпатских русских радъ и первых 5-ти засѣдания Центральной Русской Народной Рады». 1919, 17 VII. *Американскій русскій вѣстникъ*.
- «Прокламація Президента Русиній къ Центральной Руськой Радѣ и черезъ ню всѣмъ Угро-Русинамъ». 1919, 4 IX. *Американскій русскій вѣстникъ*, 2 [прокламация была видана в Празі 12 VIII 1919].
- Пушкаш, Андрей. 2006. *Цивилизация или варварство: Закарпатье 1918-1945*. Москва: Издательство «Европа».
- Шевченко, Кирил В. 2011. *Славянская Атлантида: Карпатская Русь и русины в XIX-первой половине XX вв.* Москва: Regnum.
- Шляхом Жовтня: збірник документів*, т. 1. 1957. Ужгород: Закарпатське обласне видавництво.
- «An Open Letter from the First Governor of Carpathian Russia, dated Pittsburgh, 18 September 1941». 1941. *The Carpathian* 1, ч. 1: 1.
- «A Joint Declaration, 2 March 1942». 1943. *The Carpathian*, ч. 7-8-9: 10.
- Ash, Connie. 1992. Journal: Paris, Prague, Uzhhorod, October 23-November 10. Unpublished manuscript held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Collection, Robarts Library, University of Toronto.
- Ash, Connie Zatkovich. 1994. «Gregory I. Zatkovich. Remembered». *Carpatho-Rusyn American* 17, ч. 1: 7-8.
- Ballreich, Hans. 1938. *Karpathenrussland*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- «Ban Red News Bureau/ U.S. Urged to Shut Down Commie News Agency». 1951, 22 VII. *The Pittsburgh Press*.
- Bulletin Index. Pittsburgh's Weekly Newsmagazine*. 1939, 31 X.
- «Carpatho-Russia, Clue to Soviet Policy?» 1943. Secret Memorandum by the Foreign Nationalities Branch to the Director of the Office of Strategic Services, № 154, 1943, 11 X. Copy held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Collection, Robarts Library, University of Toronto.
- Danko, Joseph. 1964-1968. «Plebiscite of Carpatho-Ruthenians in the United States Recommending Union of Carpatho-Ruthenia with the Czechoslovak Republic». *Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States* 11, ч. 1-2: 184-207.
- «Ex-Rusinian Ruler to Give Talk Here on His Government». 1921, 23 X. *The Pittsburgh Press*.
- «Former Governor of Rusinia Tells of Europe's Condition». 1921, 18 XI. *Pittsburgh Post-Gazette*.

- Greg, Ted Zatkovich. 1978. Dad. The Story of Gregory I. Zatkovich as told by his oldest son Greg, at a reunion of the family on the Oregon coast in August 1978. Unpublished manuscript held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Collection, Robarts Library, University of Toronto.
- «Gregory I. Zatkovich, Former City Solicitor». 1967, 28 III. *Pittsburgh Post-Gazette*.
- «Gregory Zatkovich, Once Led Ruthenia». 1967, 29 III. *The New York Times*.
- Hanak, Walter K. 1962. *The Subcarpathian-Ruthenian Question. 1918-1945*. Munhall, PA: Basil Bishop Takach Carpatho-Russian Historical Society.
- Hatalák, Petr. 1935. *Jak vznikla myšlenka připojiti Podkarpatskou Rus k Československu*. Uzhhorod: Podkarpatské hlasy.
- «Historical Document on Sub-Carpathian Ruthenia Presented to Library of Congress». 1962. B: *Kalendar' Greko Kaftoličeskaho Sojedinenija v S.Š.A. na rok 1962*. Munhall, PA: Greek Catholic Union.
- «Historical Pictures Depicting the Birth and Re-Birth of Carpathian Russia». 1943. *The Carpathian*, ч. 7-8-9: 13.
- Hořec, Jaromír, ред. 1997. *Dokumenty o Podkarpatské Rusi*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.
- Hungarian Frontier Readjustment League. 1927. «How Ruthenia was Severed». B: *Publications*, т. 4: *Minority Grievances in Russinsko*, 5-11. Budapest: Victor Hornyánszky.
- Illés, Béla. 1963. *Carpathian Rhapsody*, 2 т. Budapest: Corvina Press.
- «„Jerry” Zatkovich, Pittsburgh Attorney, Once Ruled „Little Russia”, Europe’s „Postage Stamp Kingdom”». 1933, 29 X. *The Pittsburgh Press*.
- Kemény, Gábor. 1939. *Verhovina feltámad: a ruszin sors könyve*. Budapest: Mefhosz Könyvkiadó.
- Kolář, Frantisek i ih. 1998. *Politická elita meziválečného Československa, 1918-1938: kdo byl kdo*. Praha: Pražska edice.
- Krempa, Ivan. 1978. «Připojení Zakarpatské Ukrajiny k Československu». *Československý časopis historicky*, ч. 5: 713-739.
- Ladižinsky, Ivan. 1941. *Karpatorossy v Amerike, Ostavte Hlubokij Son!* Gary, Ind.: Amerikanskoje Karpatorusskoje Jedinstvo.
- Magocsi, Paul Robert. 1975. «The Ruthenian Decision to Unite with Czechoslovakia». *Slavic Review*, ч. 1: 360-381.
- Magocsi, Paul Robert. 1976. «The Political Activity of Rusyn-American Immigrants in 1918». *East European Quarterly*, ч. 3: 347-365.
- Magocsi, Paul Robert. 1978. *The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus', 1848-1948*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Magocsi, Paul Robert. 1993. *The Rusyns of Slovakia. An Historical Survey*. New York: Columbia University Press/ East European Monographs.

- Magocsi, Paul Robert. 2005a. «Zhatkovych/ Žatkovič/ Zsathkovich, Gregory I.». В: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, 2-ге вид. Ред. Paul Robert Magocsi, Ivan Pop, 548-549. Toronto: University of Toronto Press.
- Magocsi, Paul Robert. 2005b. «Zhatkovych, Pavel/ Zatkovich, Paul J.». В: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, 2-ге вид. Ред. Paul Robert Magocsi, Ivan Pop, 549-550. Toronto: University of Toronto Press.
- Magocsi, Paul Robert. 2015. *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest–New York: Central European University Press.
- Magocsi, Paul Robert. 2018. *The People from Nowhere. An Illustrated History of Carpatho-Rusyns*, 2-ге вид. New York: Carpatho-Rusyn Research Center.
- Mamatey, Victor S. 1967. «The Slovaks and Carpatho-Ruthenians». В: *The Immigrants' Influence on Wilson's Peace Policies*. Ред. Joseph P. O'Grady, 224-249. Lexington, Ky.: University of Kentucky Press.
- «Mass Slated for Former City Solicitor». 1967, 27 III. *The Pittsburgh Press*.
- May, Arthur. 1967. «The Mid-European Union». В: *The Immigrants Influence on Wilson's Peace Policies*. Ред. Joseph P. O'Grady, 250-271. Lexington, Ky.: University of Kentucky Press.
- Memorandum in Behalf of Podkarpatskaja Rus (Sub-Carpatho Rus') to the State Department of the U.S.A. and U.S. Representatives to the World Security Conference*. 1945. Munhall, Pa.
- Mother. Collection of Letters [by Leona Zatkovich] written to her sister Coletta from Prague and Uzhhorod, Rusinia, Czechoslovakia, 1919-1921. Unpublished copy held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Collection, Robarts Library, University of Toronto.
- «New Mayor Fires M'Nair Advisor». 1936, 7 X. *The Pittsburgh Press*.
- «New Patronage „Czar” of City Once Governed His Native Land». 1936, 16 VI. *The Pittsburgh Press*.
- «Oakland „Czar” Dubs Knights». 1960, 4 XII. *The Pittsburgh Press*.
- Okrytie-Exposé Dr. G.I. Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi*. 1921. Druhoje izdanije. Homestead, PA: Rusin Information Bureau.
- Pejša, Robert. 2016. *Podkarpatská Rus v Československu 1919-1922*. Praha: Univerzita Karlova/ Karolinum.
- Pop, Ivan. 2008. *Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury*. Praha: Nakladatelství Libri.
- Protest to Honorable James F. Byrnes–United States State Department, Peace Conference–Paris, France (Europe) Re: Annexation of Podkarpatska Rus' (Ruthenia) to the Soviet Union*. 1946. Munhall, Pa: American Carpatho-Russian Congress.
- Protokol-Zapisnica iz zasidaniya Narodnoho Kongressa Amerikanskich Rusinov [...] v Homestead, Pa., dňa 15-16-ho Sept. 1919-ho roka*. 1919. Homestead, Pa.: Amerikansky rusky viestnik.

- Raušer, Alois. 1936. «Připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice». B: *Podkarpatská Rus: sborník*. Ред. Jaroslav Zatloukal, 60-72. Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi.
- Recollections of Michaylo Molnar from the opening day of the memorial board [sic] for Yuriy Zhatkovych in Holubinne village. 1996. Unpublished report, dated 10 X 1996, held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Library, University of Toronto.
- Roberts, Kenneth L. 1920, 29 V. «Handing It Back». *The Saturday Evening Post*, ч. 48: 8-9, 112-122.
- Rychlík, Jan. 2014. «Připojení Podkarpatské Rusi k Československu v letech 1919-1920». B: *Život plny nekliđu: sborník k devadesátinám historika Jaroslava Opata*, 161-183. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR.
- Scrimali, Antoine. 1938. *La Ruthénie subcarpathique et l'état tchécoslovaque*. Paris: La Technique du livre.
- Shandor, Vincent. 1997. *Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century. A Political and Legal History*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sheridan, Leo W. 1938, 21 IX. «Both Sides of Pennsylvania Politics». *Harrisburg Telegraph*. «Sister of Akron [Ohio] Priest is Wife of President of New Republic That's Created in Europe». Unidentified newspaper source.
- Stercho, Peter G. 1971. *Diplomacy of Double Morality. Europe's Crossroads in Carpatho-Ukraine, 1919-1939*. New York: Carpathian Research Center.
- Struk, Danylo Husar, ред. 1993. *Encyclopedia of Ukraine*, т. 5. Toronto: University of Toronto Press.
- Švorc, Peter. 1997. «Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR, 1918-1920». *Česko-Slovenska historická ročenka*, 39-60.
- Švorc, Peter. 2000. «Zápas o Podkarpatskú Rus v 20. rokach 20. storočia na pôde Spoločnosti Národov». B: *Europa mezi Německem a Ruskem: sborník prací sedmdesátinám Jaroslava Valenty*, 267-284. Praha: Historický ústav AV ČR.
- Švorc, Peter. 2003. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období, 1919-1939*. Prešov: Universum.
- The Carpathian*. 1941-1943.
- Tišliar, Pavol. 2014. «Introduction to the Problem of Population Censuses of Slovakia in 1919 and 1921». B: *Studies in the Population of Slovakia*, т. 2, 7-42. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce Zarząd Główny.
- Traité entre les Principales Puissances Alliées et Associées et la Tchécoslovaquie*. 1919. Paris.
- «Uhro Russkis Leader [Paul J. Zsatkovich] Dies in Brooklyn». 1916, 18 X. *Pittsburgh Daily Post*.
- «Ústavní listina Československé republiky». 1920. B: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, 6 III 1920, ч. 26. Praha.
- Warzeski, Walter C. 1971. *Byzantine Rite Rusins in Carpatho-Ruthenia and America*. Pittsburgh, Pa.: Byzantine Seminary Press.

- Wright, Milton. 1936. *The Art of Conversation*. New York–London.
- Zatkovich, Connie. 1943. *A Prophecy Fulfilled*. Unpublished essay held in the Paul Robert Magocsi Carpato-Ruthenica Library, University of Toronto.
- Zatkovich, Gregory. 1918-1919. Letters to his wife. Unpublished copies held in the Paul Robert Magocsi Carpato-Ruthenica Collection, Robarts Library, University of Toronto.
- Zatkovich, Gregory. 1923. *The Rusin Question in a Nut Shell*. [Pittsburgh].
- Zawadowski, Zygmunt. 1931. *Ruś Podkarpacka i jej stanowisko prawno-polityczne*. Warszawa: Zakłady Graficzne Straszewiczów.